İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI
NO.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
D.E.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İşbirliğiyle Düzenlenen

İSLÂM
VE
ÇALIŞMA HAYATI
ULUSAL SEMPOZYUMU

[25-27 Kasım – 2005]

İZMİR 2008

VI.Oturum/Birinci Bildiri

ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN (Hz.Muhammed Devri Örneği)

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

Çalışma hayatının önemli bir unsuru da kadındır. Müslümanların, kadının çalışma hayatındaki durumunun nasıl olması gerektiği konusunda farklı eğilimler içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bize göre İslam'ın, Müslüman kadının çalışmasına bakışını ortaya koymak için evvela İslam dininin çıkıp uygulandığı dönem olan Hz.Muhammed devrinde Kadının çalışma hayatındaki konumun ne olduğunu ve bu konudaki uygulamaların nasıl yapıldığını bilmemiz gerekir.

Bu sebeple Hz.Peygamber devrinde kadının çalışma hayatındaki durumunu genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağım.

1- Zanaatkârlık ve El İşleri

Kadının fizikî bakımdan erkeğe göre daha narin olduğu, bu sebeple genellikle[1] bazı ağır işleri yapma yerine, el işleri ile maharet isteyen işleri, erkeklerden daha iyi yaptıkları söylenebilir. [2]

Hz. Peygamber devrinde kadınların, çalışma hayatında, özellikle beceri gerektiren el işlerinde faal olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in hanımlarından olan Zeyneb bint Cahş'ın deri tabakladığı ve bunları kullanılabilecek hale getirmek için diktiği rivayet edilmektedir.[3] Yine Esmâ bint Umeys'in de aynı beceriye sahip olduğu kaydedilmektedir.[4] Kadınların, evciller kadar vahşî hayvan derilerini de işledikleri ve bunlardan kocalarına elbiseler yaptıkları anlaşılmaktadır.[5] Bu devirde tabaklanmış deriden, elbise, ayakkabı, mest, üzerinde

---

1 Ağır işler yapan kadınlar da bulunmaktadır. Mesela, Celîle bint Abdilcelîl'in, kuyu kazdığı ve bu konuda Hz. Peygamber'e soru sorduğu rivayet edilmektedir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kahire 1939, IV, 252.

2 Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, Çev: Kemal Kuşcu, Ankara, b.t.y., s. 210. (5. baskı).

3 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, Beyrut 1968, VIII, 108; Muslim, *Sahîh*, İstanbul 1981, II, 1021 (Nikâh, 9); İbn Abdilber, *el-İstiâb*, Kahire 1939, IV, 308; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, Kahire 1970, VII, 126.

4 İbn Hanbel, *Musned*, İstanbul 1982, VI, 370.

5 el-Buhârî, *Sahîh*, İstanbul 1981, VII, 45 (Libâs, 28).

oturmak için sergi, yatak, minder ve yastık yüzü, sıvı veya katı yiyecekleri koruyan kaplar ile savaş ve barışta çok yaygın olarak kullanılan su kırbası gibi eşyalar yapıldığı düşünülürse, dericiliğin önemi daha da iyi anlaşılır.

Dericilik yaptığını tahmin ettiğimiz Rayta bint Abdillah, Hz. Peygamber'e: *"Ya Rasûlellah ben zanaatkâr bir kadınım, kocamın (Abdullah b. Mes'ûd) ve çocuğumun bir şeyleri yok. Zanaatımla elde ettiğim ürünleri satıyorum"* der ve ailesi için yaptığı harcamaların sevabı olup olmadığını da sorar. Hz. Peygamber, ona: *"Onlara yaptığın harcamalarda sana elbette sevap vardır"* diye cevap verir.[6]

Beceri gerektiren mesleklerden biri de hiç şüphesiz terziliktir. Kadınların bu dalda erkeklere göre daha başarılı olabilecekleri kabul edilmektedir.[7] Hz. Peygamber devri Arap yarımadası kadınlarının, işe, ip imâlâtından başladıkları, sonra bundan kumaş ve elbiseler ürettikleri anlaşılmaktadır. Medine'de ip imali için kullanılan aletlerden bahsedilmektedir.[8] Hz. Âişe: *"Kadının elindeki ip eğirme aleti (kirman veya iğ yada teşi), Allah yolundaki mücahidin elindeki mızraktan daha güzeldir"* der.[9] Çünkü bu, toplumun çok önemli bir ihtiyacını karşılamaktadır.[10]

Arap yarımadasının güneyinde ve kuzey batısında dokuma tezgâhları olduğu ve kadınların buralarda kumaş ürettiği anlaşılmaktadır.[11]

Bir kadın, kendi eliyle özel olarak imâl ettiği hırkayı Hz. Peygamber'e hediye ederken *"Ya Rasûlellah bu hırkayı elimle dokudum ve sana giydirmek için getirdim"* der.[12] Küçük çapta da olsa Medine'de de dokuma tezgâhları vardı diyebiliriz.[13]

---

6 (ريطة بنت عبد الله امرأة عبد الله بن مسعود وأم ولده وكانت امرأة صناعا فقالت يا رسول الله اني امرأة ذات وسألته عن النفقة عليهم فقال لك في ذلك أجر ما أنفقت. صنعة أبيع منها وليس لي ولا لزوجي ولا لولدي شئ عليهم.)Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 290; Ebû Nuaym, *Hilye*, Beyrut 1967, II, 69; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 121.

7 Şemseddîn Samî, *Kadınlar*, İstanbul 1311, s. 27-28.

8 İbnu'l-Cevzî, *Telkîh*, Delhi, tarihsiz, s.158; Kettânî, *Terâtîb*, Fas, tarihsiz, II, 119.

9 Bkz. İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*, b.y.y., 1954, II, 258.

10 Hz. Âişe'nin de ip eğirdiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II, 46.

11 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 277, 351, 453.

12 İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 454; el-Buhârî, *Sahîh*, II, 78 (Cenâiz, 29).

13 Yukarıda verdiğimiz rivayette " نسجت بيدي " ifadesi geçmektedir. Burada geçen nesc kelimesinin ismi aleti hakkında yapılan açıklamalar, Medine'de dokuma tezgahlarının olabileceğini ifade eder. (والمنسج الخشب والا دوات التي يعد عليها الثوب للنسج) Bkz. el-Ezherî, Ebû mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Mısır 1967, X, 591-592 (n-s-c

Hadramût'lu bir kadın, Hz. Peygamber için diktiği bir elbiseyi oğluyla ona gönderir.[14] Ebû Nuaym, Hz. Âişe'nin kendi iç çamaşırını (uzun klot, don) diktiğini kaydetmektedir.[15] Kadınların ailede eskiyen elbiseleri yamaladıkları ve tamirini yaptıkları anlaşılmaktadır. Yine Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'e de bir hırka diktiği gelen rivayetler arasındadır.[16] Bu rivayetlerden kadının kendi ailesi için yaptığı çalışmalarda bir karşılık almadığı sonucu çıkmaktadır.

2- Ticaret Hayatında Kadın

Hz. Peygamber'in ilk eşi Hz. Hatice'nin ticaretle uğraştığı ve Mekke'nin en zengin tacirlerinden biri olduğu bilinmektedir. Mekke'de ticaret amacıyla dışarı gönderilen kervanlarda, malları olan başka kadınların da bulunduğu anlaşılmaktadır.[17]

Kaynaklar, Medine Yahudilerinin ticaretle uğraştıklarından ve özellikle Benû Kaynuka Yahudilerine ait çarşıda yapılan ticaretten bahseder. Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlardan olan Abdurrahman b. Avf, Medine'de "ticaret yapılan bir çarşı" olup olmadığını sorar. Onun bu sorusuna "Kaynuka Çarşısı" cevabı verilir.[18]

Müslüman kadınların da bu çarşıya ticaret yapmak gayesi ile gittikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda İbn Hişâm şu rivayeti kaydetmektedir: *"Abdullah b. Cafer b. el-Misver b. Mahreme, Ebû Avn'ın şöyle dediğini anlattı: Bir Arap kadını, kendisine ait bir celep getirip Benû Kaynuka çarşısında sattı. Orada bir kuyumcuda oturdu. Orada oturanlar, kadından yüzündeki peçeyi açmasını istediler, fakat o, bunu kabul etmedi. Kuyumcu da kadından habersiz elbisesinin kenarını sırtına iliştirdiği için kadın, oturduğu yerden kalkınca avret yerleri açıldı. Oradakiler gülmeye başlayınca kadın bağırdı. Bir Müslüman erkek, kuyumcunun üzerine hücum etti ve onu öldürdü. Kuyumcu Yahudi olduğu için Yahudiler de, o Müslümanı öldürdüler..."*[19]

Benû Kaynuka ile, Müslümanlar arasında, hicrî ikinci yılda cereyan eden savaşın sebeplerinden biri olarak kaydedilen bu rivayette geçen "celeb"in, deve, koyun gibi mallardan oluştuğu ifade edilmektedir.

---

maddesi). el-Buhârî, terzilik ve marangozluk gibi meslekleri saydığı yerde "Dokumacı babı (باب النساج)" başlığı altında bu rivayeti kaydetmektedir. Bkz. el-Buhârî, *Sahîh*, III, 13 (Buyû, 31).

14 İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 351.

15 Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 48.

16 Ebû Dâvud, *Sunen*, İstanbul 1981, IV, 339 (Libâs, 22/4074).

17 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, Beyrut 1965-6I, 27.

18 Kettânî, *Terâtib*, II, 4.

19 İbn Hişâm, *es-Sîre*, Beyrut, Tarihsiz, III, 51.

Olayın kahramanı olan bu hanımın, Ensardan bir Müslüman'ın eşi olduğu zikredilmektedir.[20]

Ticaretle aktif olarak uğraştığı anlaşılan Kayle el-Enmâriyye isimli Müslüman bir kadın, alış-veriş konusunda Hz. Peygamber'le yaptığı bir görüşmeyi şöyle anlatmaktadır: *"Rasûlullah (s.a.v.) umrelerinden birinde, ihramdan çıkmak için el-Merve'ye geldi. Bastonuma dayanarak onun yanına gelip oturdum ve şöyle dedim: Ya Rasûlellah ben, alış-veriş yapan bir kadınım. Bir malı almak istediğim zaman, almayı düşündüğüm fiyatın altında bir fiyat vererek müşteri olurum, sonra almayı düşündüğüm fiyata kadar yavaş yavaş fiyatı artırırım. Bir malı satmak istediğim zaman ise, o mala, satmayı düşündüğüm fiyatın üzerinde bir fiyat isterim, sonra düşündüğüm fiyata ininceye kadar fiyatı indiririm. Bunun üzerine, Rasûlullah bana şöyle dedi: Ey Kayle, böyle yapma, bir şey alacağın zaman, satıcı versin veya vermesin, düşündüğün fiyatı vererek müşteri ol. Bir malı, satacağın zaman da, satılsın veya satılmasın, satmayı düşündüğün fiyatı iste."*[21]

Kaynaklar, Hz. Peygamber devrinde, Medine'de attarlık (güzel koku satıcılığı) yapan kadınlardan bazılarının isimlerini vermektedir. Bunlardan biri olan Muleyke Ummu's-Sâib es-Sakafiyye, güzel koku satmak için Hz. Peygamber'in huzuruna girer. Hz. Peygamber ona: *"Ey Muleyke, bir isteğin mi var?"* diye sorar. Kadın *"evet"* deyince Hz. Peygamber *"İstediğini açıkla, onu yerine getireyim"* der. Kadın *"Hayır, bir isteğim yok, sadece şu oğluma dua etmeni istiyorum"* deyince Hz. Peygamber, çocuğun yanına gelir ve onun başını okşayarak dua eder.[22]

İbn Sa'd, Ebû Cehil'in annesi Esmâ bint Muharribe'nin İslâm'a girdiğini, Hz. Peygamber'e bey'at ettiğini ve Medine'ye geldiğini kaydettikten sonra, Hz. Ömer zamanında attarlık yaparken Ensâr kadınları ile arasında geçen bir olayı, hocası el-Vâkıdî'den nakletmektedir[23]. Esmâ, Hz. Ömer'in Yemen'e vali olarak tayin ettiği[24] oğlu Abdullah b. Ebî Rabîa'nın, Yemen'den gönderdiği güzel kokuları Medine'de satmaktadır. Aynı zamanda Esmâ'nın Ensâr kadınlarına

---

[20] el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 176-177; el-Halebî, *İnsânu'l-Uyûn*, Mısır 1964, II, 475; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, İstanbul 1980, I, 621.

[21] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 312; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 245.

[22] İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 270.

[23] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 300. Karşılaştırınız: el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 89; el-Isbehânî, *el-Eğânî*, Kahire 1935-1974, I, 70.

[24] İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 444.

veresiye satış yaptığı ve bu alış verişin yazıyla tespit edildiği anlaşılmaktadır.[25]

Ticaretle uğraşan kadınlar arasında, attare diye meşhur olmuş Hevlâ bint Tuveyt isimli kadını da sayabiliriz.[26]

3- Tıbbî Hizmetler

Hz. Peygamber devri savaşlarında kadınların, hem savaş hem de barış dönemlerinde önemli tıbbî hizmetler yaptıkları bilinmektedir. Mesela Medine'de barış zamanlarında bu hizmetleri yürüten kadınlar bulunmaktadır. İslâm tarihinin ilk resmî hastanesi diyebileceğimiz bir çadırın, Hz. Peygamber'in mescidi içinde bulunduğu ve burada hicretten sonra bey'at ederek İslâm'a giren Eslem kabilesinden Kuaybe bint Sa'd'ın hastaları ve yaralıları tedavi ettiği kaydedilmektedir. Esasen Kuaybe'nin aç, kimsesiz ve bakıma muhtaç kimselerle de ilgilendiği ifade edilmektedir. Hendek savaşında yaralanan Sa'd b. Muaz'ın da bu çadırda Kuaybe tarafından tedavi edildiği mevcut rivayetler arasındadır.[27]

İlk Müslümanlar arasında yer alan ve kocası Cafer b. Ebî Talib ile beraber Habeşistan'a hicret eden, zeki, görgülü ve tecrübeli bir kadın olan Esmâ bint Umeys'in de iyi bir doktor olduğunu söyleyebiliriz. Ummu Seleme, Esmâ bint Umeys'in Hz. Peygamber'e *"Hindistan ve Yemen'den getirilen bitkiler ve zeytin yağı ile bir ilaç"* yaptığını söyler. Bu rivayette, Esmâ'nın, bu ilacın yapımını Habeşistan'da öğrendiği de ifade edilmektedir.[28]

Esmâ bint Umeys'in daha başka bitkilerden de ilaçlar yaptığı rivayet edilmektedir.[29] Hz. Peygamber vefat ettiği zaman bazıları onun sağ olduğunu söylerken, Esmâ, elini Hz. Peygamber'in iki omuzu arasına koyarak muayene ettikten sonra *"Rasulullah (s.a.s.) vefat etmiştir..."* diyerek bu konudaki şüphelere son verir.[30] Bu rivayet, Esmâ'nın tıbbî konulardaki bilgilerine güvenildiğini de ifade eder.

---

25 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 300-301.

26 İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 75-76; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Kahire 1939, IV, 270.

27 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 510, 525; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 250; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 291; İbn Hanbel, *Musned*, VI, 56; İbn Habîb, *el-Muhabbar*, Beyrut, tarihsiz, s.411.

28 İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 236.

29 İbn Hanbel, *Musned*, VI, 369. eş-Şebrem'in, boğumluca ve sütlügan cinsi bir ot olduğu, es-Senâ'nın ise bir ağacın (tarçın) yaprağı olduğu ve ilaç yapıldığı ifade edilmektedir. Bkz. Mustafa b. Şemsiddîn, Karahisârî, *Ahterî*, İstanbul 1309, s. 521, 533.

30 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 272.

Esmâ bint Umeys gibi Habeşistan'da kalmış olan Ummu Seleme'nin de bazı tıbbî konularda bilgi sahibi olduğuna işaret edilmektedir.[31]

Uhud Savaşında ağır bir şekilde yaralanan Şemmas b. Osman el-Mahzûmî'nin, önce Hz. Âişe'nin sonra da akrabası olduğu için Ummu Seleme'nin evine taşındığı rivayet edilmektedir.[32] Hz. Âişe'nin, yattığı zaman korkunç şeyler (hayaletler) gören bir kıza, bazı tavsiyelerde bulunduğu rivayeti[33] onun, teorik bilgileri yanında tedavi konusunda da insanlara yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ bint Ebîbekir'in, tedavi için yanına getirilen hummalı kadın hastaları, soğuk su ile tedavi ettiği anlaşılmaktadır.[34]

Hz. Peygamber devrinde, bazı hastaları dualar okuyarak tedavi etme yolunun da izlendiği anlaşılmaktadır. Cahiliye devrinde de yapılan bu işe Rukye denmektedir.[35]

Bir Yahudi kadın, hastalanmış olan Hz. Âişe'ye rukye yaparken Hz. Ebûbekir içeri girer ve *"Allah'ın kitabı ile rukye yap"* der.[36] Cahiliye devrinde rukye yaparak hastaları tedavi eden Kureyşli eş-Şifâ bint Abdillah, müslüman olduktan sonra, yaptığı rukyeyi Hz. Peygamber'e anlatır. Onun bu şekilde yaptığı tedaviye müsaade eden Hz. Peygamber, bunu eşi Hafsa'ya da öğretmesini ister.[37] Yine Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye göz değmesine karşı rukye yapmasını emrettiği rivayet edilmektedir.[38] Hz. Peygamber'in rukye yapmasına müsaade ettiği kadınlar arasında Esmâ bint Umeys ve Ensardan Hâlide bint Enes'i de sayabiliriz.[39]

---

31 İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, Kuveyt 1981, IV, 83.

32 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 312; el-Belâzurî, *Ensâb*, (Mısır 1959'dan ofset), I, 336; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid bin Velid*, İstanbul 1990, s.62.

33 İbn Kuteybe, *Uyûn*, Beyrut 1973, II, 110.

34 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, b.y.y.,tarihsiz, s.586 (Ayn '50', 6/15)
İbn Hanbel, *Musned*, VI, 346.

35 Muslim, *Sahîh*, IV, 1718 (Selâm, 16/39).

36 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 586 (Ayn '50', 4/11); İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*, VII, 267.

37 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 84; İbn Hanbel, *Musned*, VI, 286; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, IV, 334.

38 Muhibbuddîn, *es-Sımtu's-Semîn*, Kahire 1983, s.30.

39 Muslim, *a.g.e.*, IV, 1720 (Selâm, 21/60). Hâlide'nin de yaptığı rukyeleri Hz. Peygamber'e sunarak müsaade aldığı rivayet edilmektedir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 272.

Rukyenin, her zaman sadece okuyup üflemekten ibaret olmadığı, bununla beraber bazı ilaçların kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Deri üzerinde bazı kabarcıkların oluşması ile ortaya çıkan ve bir deri hastalığı olarak kabul edilen en-nemleyi (egzama)[40] eş-Şifâ, bint Abdillah, şöyle tedavi eder: Zaferan ağacı ile yaraları yedi defa rukye yapan eş-Şifâ, bu ağacı temiz bir yere koyarak üzüm sirkesi ile beraber ufalar ve bu karışımı yaraların üzerine sürer.[41]

Arap yarımadasında, kız çocuklarının da sünnet edildiği ve bu sebeple toplumda sünnetçi kadınlar bulunduğu bilinmektedir. Ummu Enmâr isimli bir kadının, Mekke'de sünnetçilik yaptığı rivayet edilmektedir.[42] Medine'de bu işi yapan Ummu Atiyye'ye, Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili olarak bazı emirler verdiği,[43] Medinelilerin, kızlarının sünnet törenlerinde eğlence tertip ettikleri ve yemek ikramında bulundukları rivayet edilmektedir.[44]

Kadınların tıbbî hizmetleri arasında ebeliği de sayabiliriz. Hz. Peygamber'in ebesinin, Abdurrahman b. Avf'ın annesi eş-Şifâ bint Avf olduğu nakledilmektedir.[45] Hz. Peygamber'in ve Hz. Fatıma'nın çocuklarının ebeliğini ise Safiyye bint Abdilmuttalib ve Hz. Peygamber'in hürriyete kavuşturduğu Selmâ (Ummu Râfi') yapar.[46]

Tıp konusunda Arap kadınının cahiliyeden gelen bir tecrübesi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Evd (أود) oğullarının doktoru olan Zeyneb'in, hastalara ilaç yaptığı ve bu konudaki şöhretinin Araplar arasında yayıldığı ifade edilmektedir.[47]

el-Vâkıdî, yaralıları tedavi için, Uhud savaşına on dört müslüman kadının katıldığını kaydeder. Bunlar arasında, başta Hz. Peygamber'in kızı Fatıma olmak üzere, Ummu Eymen ve Hamne bint Cahş gibi önemli

---

40 Nedim Maraşlı - Usâme Maraşlı, *es-Sihâh fi'l-Luğa ve'l-Ulûm*, Beyrut, b.t.y., II, 612. (n.m.1. maddesi)

41 İbnu'l-Esîr *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 28; Kettânî, *Terâtib*, I, 51.

42 İbn İshak, *Sîre*, Konya 1981, s.308; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 74; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 164; İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut 1967, XVIII, 171.

43 Hz. Peygamber, ona çok kesmemesini veya eksik bırakmamasını emreder. Bkz. el-Câhız, *el-Heyevân*, Mısır 1969, VII, 28; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 367; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 456; Kettânî, *Terâtib*, II, 118.

44 El-Isbehânî, *el-Eğânî*, XVII, 164, 165.

45 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III, 124; el-Halebî, *İnsânu'l-Uyûn*, I, 103.

46 İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 147; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 274; et-Tebrizî, *el-İkmâl* (Mişkâtü'l-Mesabih'in sonunda), Dımaşk 1962, III, 672.

47 Corci Zeydan, *Târîhu Adâbi'l-Arabiyye*, Kahire 1957, I, 40; Cevad Ali, *el-Mufassal*, Beyrut 1970, IV, 620.

simalar da bulunmaktadır.[48] Ummu Umâra'nın Uhud'a katılırken yanında sargı bezleri götürdüğü rivayet edilmektedir.[49]

Uhud savaşından sonra da yine bu maksatla müslüman kadınların, savaşlara katıldıkları anlaşılmaktadır. er-Rubeyyi' bint Muavviz b. Afrâ ve Leylâ el-Ğîfâriyye'nin, yaralıları tedavi için Hz. Peygamber'le beraber gazvelere katıldıkları şeklinde genel ifadeler bulunmaktadır.[50]

Hayber savaşına katılan Ummu Sinân: *"....yaralanan erkekleri, ailemin yanında bulunan ilaçlarla tedavi ediyordum, onlar da iyileşiyorlardı"* demektedir.[51] Ummu Ziyâd'ın da, Hayber savaşına çıkarken yaralıları tedavi için yanında *"ilaçlar"* bulunduğu anlaşılmaktadır.[52] Savaş meydanlarında hastalananların, bakımını da kadınlar yürütmektedir.[53]

Hem cahiliye hem de Hz. Peygamber devrinde eş-Şifâ isimli kadınlar bulunmaktadır. Bu ismin konulmasının, tıbbî hizmetleri yürütmeleri ile ilgili olabileceği akla gelmektedir.

3. Diğer İşler

a) Dadılık

Hz. Peygamber devri toplumunda, cahiliye devrinde olduğu gibi dadılık ve süt anneliği yapan kadınlar bulunmaktadır. Hz. Peygamber, Cafer b. Ebî Tâlîb'in iki oğlunun dadısına onların durumlarını sorar[54] ve bilgi alır. Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in, en-Neccâr oğullarına mensup olan Ummu Burde isimli bir sütannesi olduğu[55] ve Selmâ isimli bir dadısı bulunduğu rivayet edilmektedir.[56] Bir çocuğun sütanneliğini ve dadılığını aynı kadın yürütebildiği gibi, bazen de ayrı ayrı kadınlar tarafından yürütülür. Fakat genelde çocuklarının bakımını öz annelerinin yaptığı söylenebilir.[57]

---

48 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 249; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 241; İbnu'l-Cevzî, *Telkîh*, 159.

49 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 414.

50 İbnu'l-Cevzî, *Telkîh*, 162.

51 el-Vâkıdî, *a.g.e.*, II, 687.

52 İbn Hanbel, *Musned*, V, 271, VI, 371.

53 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 455-456; el-Buhârî, *Sahîh*, II, 9 (İdeyn, 20); Muslim, *Sahîh*, III, 1447 (Cihâd, 48/142).

54 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 584 (Ayn '50', 2/3).

55 İbn Hazm, *Cemhere*, Kahire 1982, s.352; es-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, Beyrut 1971, III, 868.

56 El-Belâzurî, *Ensâb*, I, 453; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 144.

57 İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*, II, 245.

b) Ev İşleri

Kadının evinde yaptığı işlerin başında, beslenme ile ilgili çalışmalar gelmektedir. Hz. Peygamber devrinde kadınlar, kendi evlerinde el değirmenleri ile imal ettikleri undan ekmek yaparlar.[58] Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın, hamile olduğu için tandırda ekmek pişirirken zorluk çektiği ve bu sebeple Hz. Peygamber'den yardımcı vermesini isteyen Hz. Ali'nin, eşinin yükünü hafifletmek istediği ifade edilmektedir.[59]

Yemek pişirmek de kadının önemli işleri arasındadır. Bir gün Hz. Âişe, Sevde'yi, hazırladığı çorbayı yemeğe zorlar. Hz. Âişe genç ve tecrübesiz olduğu için Sevde kadar güzel yemek yapamaz.[60] Hz. Peygamber'in Hayberli hanımı Safiyye'nin çok güzel yemekler yaptığı rivayet edilmektedir.[61] Yine Hz. Peygamber'in eşlerinden olan Sevde'nin bilhassa etli yemekleri yapmada ve arpa ekmeği pişirme konusunda beceri sahibi olduğu nakledilmektedir.[62]

Medine'de sebze yemekleri ile meşhur olmuş kadınlardan da bahsedilmektedir.[63]

İçme, temizlik ve diğer ihtiyaçlar için gerekli olan, evin su ihtiyacını karşılamak üzere, genelde kadınların, evin dışından su taşıdıkları anlaşılmaktadır.[64]

Kadın, kocasının temizliği ile ilgilenir, onun giyim ve diğer temizliklerinde, ona yardım eder.[65] Esmâ bint Ebîbekir'in kocasının atına üç fersah (yak: 16632 m.) uzaktan hurma çekirdeği getirdiği rivayet edilmektedir.[66]

---

58 Muslim, *Sahîh*, IV, 2091 (Zikir ve Dua, 19/80); el-Belâzurî, *Ensâb*, Beyrut 1974, II, 38; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 117.

59 Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 41.

60 İbn Hanbel, *Fezâil*, Tunus 1986, I, 350; İbn Şebbe, *Târîh*, Cidde 1979, I,39. Bu rivayette geçen çorba (الحريرة)'nın yapılışı hakkında bkz. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1955, IV, 184 (حرر maddesi). Hâlid b. el-Velîd, teyzesi olan Meymûne bint el-Haris'in evine kocası Hz. Peygamber'le beraber girer, o da onlara yemek ikram eder. Bkz. el-Buhârî, *Sahîh*, VI, 231, 232 (Zebâih, 33); Ebû Dâvud, *Sunen*, İstanbul 1981, IV, 116 (Eşribe, 21/3730).

61 Ebû Dâvud, *Sunen*, III, 827 (Buyû', 91/3568).

62 İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 369; İbn Abdirabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*, III, 119; İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, VII, 86; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 278.

63 el-Buhârî, *a.g.e.*, I, 225 (Cuma, 40), VII, 131 (İsti'zân, 16).

64 el-Belâzurî, *Ensâb*, II, 38; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 117.

65 el-Buhârî, *Sahîh*, VII; 60, 61 (Libâs, 73, 81).

66 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 250-251; İbn Hanbel, *Musned*, VI, 347; el-Buhârî, *a.g.e.*, VI, 156 (Nikâh, 107).

c) Ziraat

Hz. Peygamber devri kadınlarının gerekli hallerde ev dışında da çalıştıkları bilinmektedir. Zeyd b. Harise'nin eşi Ummu Mubeşşir, kendisine ait bir hurma bahçesinde bulunurken Hz. Peygamber, onun yanına uğrar ve *"Bir Müslüman, ağaç diker veya ekin eker ve bunlardan insan, kuş veya vahşî bir hayvan yerse, bu onun için sadaka olur"* diye buyurur.[67]

d) Çobanlık

Esir statüsündeki cariyelerin pek çok işin yanında çobanlık yaptıkları da kaydedilmektedir.[68]

e) Berberlik

Hz. Hatice'nin, Ummu Zafer isimli siyahî bir kadın berberinden bahsedilmektedir.[69] Yine Hz. Âişe'nin saçını yapan bir kadının bulunduğu rivayet edilmektedir.[70] Ummu Umâra ise, yanında bulundurduğu makası ile Hudeybiye'de kendi saçını keser.[71] Hac mevsiminde, erkeklerin saçlarını kesen kadın berberler bulunduğu anlaşılmaktadır. el-Buhârî, hac esnasında erkeklerin saçlarını tıraş eden[72] ve Kays oğullarından olan bir kadından bahsetmektedir.[73]

f) Mescid Temizliği

Hz. Peygamber'in mescidinin temizliğini yapan iki kadın ismi zikredilmektedir. Bunlardan biri Herkâ (حرقاء), diğeri ise Medine halkından olduğu rivayet edilen Mihcene (محجنة) isimli bir kadındır.[74] Her iki kadının da siyahî olmaları ve bazı kaynakların isim vermeden mescidi temizleyen tek bir kadından bahsetmeleri, verilen iki ismin tek bir kadına ait olma ihtimalini de gündeme getirebilir.

---

67 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 458; İbn Hanbel, *a.g.e.*, VI, 420.

68 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 486 (Itk, 6); Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, Beyrut 1970-2, IV, 481; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 494, 495; el-Buhârî, *a.g.e.*, VI, 225 (Zebâih ve's-Sayd, 18).

69 İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 333.

70 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VI, 9

71 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 615.

72 "tıraş eden" diye çevirdiğimiz kelime saç temizliği, bakımı ve tıraşı olarak anlaşılabilir. Bkz. Aynî, *Umde*, Beyrut , Tarihsiz, X, 61; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, İstanbul 1987, IV, 1631, 1632.

73 el-Buhârî, *Sahîh*, II, 188 (Hac, 125)

74 el-Buhârî, *a.g.e.*, I, 118 (Salât, 72); Ebû Hâtim, *Esmâu's-Sahabe(yazma)*, İstanbul Üniver.Küt. A.1101, varak: 106ª; İbnu'l-Cevzî, *Telkîh*, 174; İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe*, VII, 85, 263.

g) Resmi Görev

Son olarak kadınlara resmi görev verildiğini ifade eden rivayetlere yer vermek istiyoruz.

Hz. Peygamber'e yetişen ve ondan sonra da uzun süre yaşayan Semrâ bint Nuheyk el-Esediyye'nin, çarşılarda dolaştığı ve yanında taşıdığı bir kamçıyı zaman zaman kullandığı rivayet edilmektedir.[75] Hz. Ömer'in, eş-Şifâ bint Abdillah'ı çarşı kontrolüne (zabıta) resmen görevlendirdiği[76] ve onun oğluna da bu görevi verdiği kaydedilmektedir.[77]

Savaşlarda ordunun konaklama yerinde eşyalarının gözetilmesi ve korunması görevini kadınların yaptıkları ifade edilmektedir.[78]

Ordunun yemeğinin hazırlanması ve taşınmasını da kadınlar yapar. Ayrıca Arap yarımadasının o günkü şartlarında, ordunun su ihtiyacını, kadınlar, büyük bir gayretle temin ederler.[79] el-Buhârî'nin kaydettiği bir rivayete göre Hz. Âişe ve Ummu Süleym, sırtlarında kırbalar olduğu halde koşarak su doldurup getirirler ve yaralıların ağızlarına döktükten sonra tekrar suya koşarlar.[80]

SONUÇ

Hz.Peygamber devrinde kadının çalışma hayatının her alanında boy gösterdiği söylenebilir. Ancak bu döneme ait çalışma hayatıyla ilgili rakamsal ve detaylı bilgilerin olmayışı, konuyla ilgili daha fazla bilgi elde etmemize imkân vermemektedir. "Doğrusu insanın çalışmasından başkası ona ait değil"[81] , "Erkek ya da kadınlardan her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa ona güzel bir hayat yaşatırız, onların ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz"[82], "Artık kim zerre miktarı bir hayır yaparsa, onun karşılığını görecek ve kim de zerre miktarı bir şer yaparsa onun karşılığını görecek"[83] gibi temel ilkeleri getiren İslam'ın kadının çalışmasını alkışlamaktan başka bir diyeceği yoktur. Çalışan insanın daha verimli olması için onun durumuyla ilgili düzenlemeler yapmak gerekir.

Kadının çalışma hayatıyla ilgili Hz.Peygamber devrinde bir yasak, sınırlama veya bir engel konduğuna dair bir kayda rastlamadım. Konuyla

---

75 İbn Abdilber, *el-İstiâb*, IV, 328, 333.

76 İbn Abdilber, *a.g.e.*, IV, 333; İbn Hazm, *Cemhere*, s.150.

77 Ez-Zubeyrî, *Nesebu Kureyş*, Kahire 1982, s.374.

78 İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 455-456; Muslim, *a.g.e.*, III, 1447 (Cihâd, 48/142).

79 el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I, 249; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 455-456, 413.

80 el-Buhârî, *Sahîh*, III, 221-222 (Cihâd, 65).

81 Necm(53), 39.

82 Nahl(16), 97.

83 Zelzele(99), 7-8.

ilgili olarak karşılaşılacak değişik problemlerin, kolaylıktan ve çözümden yana bir din olan İslam'ın genel prensipleri ışığında çözülmesi gerektiği kanaatindeyim.